

De *Justitiiarii* in Veurne-Ambacht inzonderheid te Nieuwpoort

DE MODERNISERING VAN HET VLAAMSE
AMBTENARENCORPS IN DE 12e EEUW

In een vorige aflevering van dit tijdschrift heeft de heer R. Degryse een artikel gewijd aan „de Nieuwpoortse *justitiiarius* en zijn opvolgers” tot in 1302¹. Wat hij daar heeft bewezen en heeft willen bewijzen, kan als volgt worden samengevat :

1^o de heer Degryse heeft aangetoond dat Nieuwpoort van 1240 af, op zijn laatst, een eigen grafelijke baljuw bezat, ondergeschikt, zelfs zeer ondergeschikt aan de baljuw van Veurne-ambacht;

2^o hij heeft duidelijk gemaakt dat die Nieuwpoortse onder- of poortbaljuw misschien ook reeds in 1219 bestond;

3^o hij heeft willen bewijzen dat de *justitiiarius* uit de Nieuwpoortse keurbrief van 1163 diezelfde baljuw was.

Heeft de heer Degryse het sub 3^o genoemde inderdaad bewezen? Moet voortaan worden aanvaard dat de Nieuwpoortse *justitiiarius* van 1163 dezelfde agent was als de grafelijke ambtenaar die onder de naam „baljuw” pas 56 en misschien zelfs pas 77 jaar later te Nieuwpoort voorkomt?

Ziehier hoe de schrijver tot zijn overtuiging komt :

a) hij meent dat de bevoegdheden van de Nieuwpoortse *justitiiarius* van 1163 die zijn van een baljuw,

¹ Deel XC (1953), 131-139.

d.w.z. van de ambtenaar omstreeks die tijd in Vlaanderen ingevoerd;

b) hij stelt vast dat ook Veurne-ambacht, het ressort waartoe Nieuwpoort behoorde, er vroeg bij was om een eigen baljuw te ontvangen, aangezien er reeds in 1170 een *judex*, d.w.z. een baljuw, te Veurne optrad;

c) hij meent dat de graaf te Nieuwpoort, anders dan te Veurne, niet had af te rekenen met zijn burggraaf, een verouderd ambtenaar; in het nieuwe Nieuwpoort kan de graaf dus, volgens hem, zijn baljuwen-experiment reeds in 1163 begonnen zijn.

De schrijver stelt zich de gang van zaken dus als volgt voor.

De Vlaamse graaf, zo omstreeks 1163 bezig met de plaatsing van zijn eerste baljuwen, schuift te dien einde zijn burggraven — verouderde en lastige ambtenaren immers — terzijde. Nu doet zich op dat ogenblik te Nieuwpoort een gelegenheid voor om dit laatste zonder pijn te doen. Nieuwpoort is namelijk *nieuw* rechtsgebied, zodat de graaf daar van meet af aan met een *nieuwe* ambtenaar, de baljuw of *justitiarius*, kan werken. „Aldus is”, volgens de heer Degryse, „misschien de Nieuwpoortse *justitiarius* de oudste tot nu toe bekende baljuw in het graafschap Vlaanderen”².

De bewijsvoering van de heer Degryse moge ik puntsgewijs behandelen.

Ten eerste toont schrijver niet aan dat de in de Nieuwpoortse keurbrief van 1163 belichte functies van de *justitiarius* kenmerkend zijn voor die des baljuws³. Integendeel, in de keurbrief worden den *justitiarius* alleen functies toebedacht in verband met de uitoefening van *lage* jurisdictie (namelijk tot en met een boetebedrag

² Ibid., 134.

³ H. Nowé (*Les baillis comtaux de Flandre, des origines à la fin du XIV^e siècle*, Bruxelles 1926, 51) besluit t.a.v. de identiteit van deze *justitiarius* tot een non liquet.

van drie pond) ⁴. De baljuw daarentegen was vóór alles *hoge* justicier.

Ten tweede is het, ook volgens de kenner der Vlaamse baljuwen dr. Nowé, niet volstrekt zeker, dat de Veurnse *judex* van 1170 een baljuw was ⁵. Veurne-ambacht hoeft op dit gebied dus niet zo bijzonder vroegrijp te zijn geweest.

Alleen het derde argument klinkt aannemelijk: Nieuwpoort was een nieuw rechtsgebied; de graaf kon er dus een nieuw soort ambtenaar plaatsen, en hoefde zich van de omringende ambtenaren niets of niet veel aan te trekken.

Laten wij even aannemen dat de Nieuwpoortse *justitiarius* van 1163 inderdaad een baljuw was. Dan al dadelijk klopt er iets niet: de Vlaamse baljuw immers is een stichting uit de jaren 1174-1175 ⁶; en het is algemeen bekend hoe deze baljuw normaliter eerst één of meer hele kasselrijen als ambtsgebied had, — dat later door splitsing het aantal baljuwschappen werd uitgebreid, — en dat toen, steeds volgens de regel, ook de steden hun baljuw ontvingen. Als wij dus de locale trots van de heer Degryse niet te veel geweld willen aandoen, dan nog moeten wij het ontstaan van een afzonderlijke baljuw voor Nieuwpoort, logisch gezien, op zijn vroegst in het laatste kwart der 12e eeuw plaatsen.

Maar wij kunnen ook veronderstellen dat de heer Degryse zich in zijn terminologie vergist, en dat hij met de „baljuw” die hij zijn stad in 1163 heeft toebedacht, een voorloper van de baljuw, een prae-baljuw bedoelt ⁷.

⁴ De tekst van deze keurbrief is te vinden bij L. A. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305*, II, 2. Teil, Tübingen 1837, Urkunden, 87-91, nr. 167.

⁵ A.w., 56. Zie ook hierna noot 30.

⁶ A. C. F. KOCH, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13^e eeuw*, Antwerpen-Amsterdam [1951], 203-205.

⁷ Over de prae-baljuw — het woord en de inhoud — : *ibid.*, 199-202.

Men zal dan echter moeten toegeven dat, waar wij tot nu toe weinig houvast vonden om de *justitiarius* van 1163 te vereenzelvigen met de baljuw, het nog moeilijker wordt in hem een prae-baljuw te zien. De prae-baljuwen immers waren slechts dun gezaaid (men moet maar eens rondzien in het graafschap Vlaanderen van omstreeks 1163). Zij werden alleen geschapen voor nieuwe grafelijke rechtskringen (Nieuwpoort was nieuw rechtsgebied), indien de graaf niet beschikte over ambtenaren uit de buurt (dat deed hij te Nieuwpoort wèl), of indien de wèl aanwezige ambtenaren niet competent of niet geschikt waren. Wij moeten dus uitmaken of de aard van de ambtenaar (of ambtenaren) van het ressort waartoe Nieuwpoort in 1163 behoorde (Veurne-ambacht), op enigerlei wijze de installatie van een afzonderlijke ambtenaar te Nieuwpoort in de hand werkte.

Deze vraag is reeds door de heer Degryse beantwoord en wel in bevestigende zin, want zijn gedachten gingen ogenblikkelijk (en uitsluitend) uit naar de burggraaf van Veurne⁸. Alleen immers al het wóórd „burggraaf” doet bij de heer Degryse schrikbeelden opdoemen. Hij wil de eerste Nieuw„poorters” deze gruwel van een verouderde, onhandelbare ambtenaar besparen. De burggraaf móet volgens hem hebben plaats gemaakt voor de (prae-)baljuw. Alsof deze functies elkaar maar een strobreed in de weg hoefden te liggen! Een verouderde opvatting speelt de heer Degryse hier parten: evenals in de meeste andere Vlaamse rechtskringen konden de ambten van burggraaf en baljuw elkaar hier goed verdragen; zij vulden elkaar aan, en bleven nog eeuwen naast elkaar in harmonie bestaan⁹.

Maar laten wij de feiten bezien, waarmee ik in de eerste plaats bedoel de feitelijke competenties der afzon-

⁸ A.w., 134-135.

⁹ KOCH, *a.w.*, 206-208. De prae-baljuw werd natuurlijk later baljuw.

derlijke bij dit vraagstuk betrokken ambtenaren. En dan komen wij al dadelijk tot een belangrijke vaststelling : de Veurnse burggraaf had te Nieuwpoort nagenoeg niets te maken, eenvoudig doordat zijn ambt — door oorzaken die hier niet ter zake doen — op rechterlijk gebied slechts weinig inhield ¹⁰. En juist dit is voor ons verdere onderzoek belangrijk. De ontoereikendheid van de rechterlijke competentie van de burggraaf van Veurne had reeds betrekkelijk lang een leemte veroorzaakt in het rechterlijk apparaat van het graafschap Vlaanderen. Ook het schepencollege van Veurne-ambacht trouwens was slechts beperkt bevoegd, maar het beschikte al bij al toch over een veel ruimere competentie dan zijn burggraaf ¹¹, en kon daarom door deze ambtenaar dikwijls — zoals in civiele processen en bij berechting van diefstal — niet worden voorgezeten. Wij mogen raden wie er hier aanvankelijk het complementaire voorzitterschap had waargenomen. De graaf? Of een ambtenaar in algemene dienst? Hoofdzaak is, dat de graaf aan deze toestand, op een niet nader bekend tijdstip vóór 1147, een einde stelde. Aanleiding schijnt de installatie tussen 1125 en 1147 te zijn geweest van een tweede rechtbank in Veurne-ambacht, die der keurheren, bevoegd om alleen verwonding-met-bloedvloeijing en manslag te vonnissen ¹². Manier van deze keurheren en van de bestaande schepenen was, wat een keur van Veurne-ambacht van tussen 1125 en 1147 noemt : de *justitarius* ¹³.

¹⁰ *Ibid.*, 162-163. De militaire bevoegdheden hebben in dit verband geen belang.

¹¹ *Ibid.*, 89-91.

¹² *Ibid.*, 91.

¹³ De tekst van deze keurbrief is verloren gegaan maar kan worden gedestilleerd uit de tekst van enkele ervan afgeleide keuren zoals die voor Poperinge en die voor Arques (WARNKÖNIG, *a.w.*, II, 2. Teil, Urkunden, 111-113, nr. 188 en 114-117, nr. 190; G. ESPINAS, *Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal en France des*

Wie was nu deze *justitiarius* van Veurne-ambacht? De burggraaf was hij niet. Was hij een prae-baljuw? Zeer waarschijnlijk niet, want volgens de keur van 1240 voor Veurne-ambacht was deze *justitiarius* een ander dan de *ballivus*¹⁴. En bovendien had de *justitiarius* van Veurne-ambacht als maner van schepenen en keurheren slechts schoutsbevoegdheden nodig¹⁵, bevoegdheden dus, waarmee hij, na de invoering van het instituut van de baljuw, tussen deze baljuw en de burggraaf van Veurne zou komen in te staan.

Welnu, zo'n ambtenaar bestond er later in Veurne-ambacht. In de documenten van na het begin der 14e eeuw heet hij „crichouder”¹⁶. Wat belet ons nog om in de *justitiarius* van 1125-1147 — die overigens, zoals gezegd, ook in de keur van 1240 *justitiarius* heet — een crichouder te zien?

Wat weten wij echter over de crichouder in het algemeen, en vooral over de ouderdom van dit ambt?

In de meeste ambachten en kasselrijen van Vlaanderen bestond er geen leemte tussen de competentie van de hoge ambtenaren (enkele burggraven en al de baljuwen) en die van de gewone lage ambtenaren (de andere burggraven en verder de schouten en de meiers). Daar

origines à la Révolution; Artois, I, Paris 1934, 228-229, nr. 103, 231-258, nrs. 105 en 106). Nadere gegevens bij F. L. GANSHOF, *Recherches sur les tribunaux de châtellenie en Flandre avant le milieu du XIII^e siècle*, Antwerpen-Paris 1932, 19.

¹⁴ WARNKÖNIG, *a.w.*, II, 2. Teil, Urk., 73-80, nr. 160. Deze keur maakt onderscheid tussen de *justitiarius* en de *ballivus*.

¹⁵ De keur van 1125-1147 gold ook voor de Ambachten van Bergen en Borborg, en daàr bedoelde men met deze *justitiarius* de schout, die tevens burggraaf was, maar dan een burggraaf met volle lage jurisdictie (KOCH, *a.w.*, 88-92). Zie ook verder.

¹⁶ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville et châtellenie de Furnes*, III, Bruxelles 1897, 74, nr. 22 (*ad* 1313 Sept. 27). Een lijst van crichouders van Veurne-ambacht sedert 1330, in de 17^e eeuw samengesteld, berust in het Rijksarchief te Brugge (Archief van de kasselrij Veurne, nr. 7bis) en is uitgegeven door J. COLENS, *Offices du Veurnambacht*, in *La Flandre*, Bruges 1875, 415 vlg.

waar die gaping wèl bestond, namelijk in Veurne-ambacht en hier en daar in de kasselrij van Brugge, was een zogenaamde crichouder (letterlijk „stafdrager”) ingeschoven ¹⁷.

De crichouders vertoonden onderling gelijkheid van competentie, een kenmerk dat men bij geen der andere groepen van ondergeschikte ambtenaren in Vlaanderen aantrof ¹⁸. Dit valt natuurlijk niet zo op, omdat de crichouders slechts voorkwamen in een tamelijk beperkt en goed omlijnd gebied (Brugse Vrije plus Veurne-ambacht). Sterker valt het op en veel belangrijker ook is het, dat het ambt van crichouder niet gefeodaliseerd was en dus geen voorwerp uitmaakte van belening ¹⁹. Vooral immers als afzetbare ambtenaar stond de crichouder diametraal tegenover al de andere Vlaamse ondergeschikte gerechtsofficieren, de meiers dus, de ammans en de schouten ²⁰. Temidden van al deze ambtenaren was hij een buitenmodel-agent, hetgeen door zijn eigenaardige naam nog onderstreept werd. Alleen

¹⁷ Over de crichouder in het Brugse Vrije (te Brugge, Aardenburg, Oudenburg, Sijsele en Oostkamp): KOCH, *a.w.*, 128 en 163 en hierna noot 19.

¹⁸ Ik moge verwijzen naar een opstel over de ambtenaren in Vlaanderen en Brabant in de Middeleeuwen, dat zal verschijnen in een verzamelwerk door de N.V. Standaard-Boekhandel binnenkort uit te geven.

¹⁹ Voor het Brugse Vrije: L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes du Franc de Bruges*, II, Bruxelles 1875, 63, nr. 11, par. 15 (*ad* 1266): *au chascune virscarne doit li baillius mettre un crickhoudre* (namelijk te Brugge, te Aardenburg en te Oudenburg); in het 14^e-eeuwse leenboek van de burcht van Brugge, waarin al de gefeodaliseerde ambten zijn opgenomen, komt hij niet voor (uit te geven door Dr. J. F. Verbruggen, die zo vriendelijk was mij inzage te geven van zijn afschrift). — Voor Veurne-ambacht: o.a. A.R.A. Brussel, *Trésor de Flandre*, 1^e reeks, nr. 907 (*ad* 1396).

²⁰ Hierover het in noot 18 genoemde opstel. Slechts enkele dezer ambten werden nog gedurende de Middeleeuwen aan de erfelijkheid onttrokken: vóór het einde der 13^e eeuw, naar mijn weten, alleen het schoutambt der stad Brugge. Buiten de steden bleven deze ondergeschikte ambten zeer lang erfelijk.

door zijn competentie, maar dan ook alleen dàardoor, onderscheidde zich de crichouder van de baljuw ²¹. De graaf kwam met deze ambtenaar dan ook graag voor de dag. Waar ook de crichouder voorkwam, volgde hij in belangrijkheid onmiddellijk op de baljuw. In Veurne-ambacht traden baljuw en crichouder meestal gezamenlijk op ²². In de keur voor Veurne-ambacht uit het jaar 1332 worden zij bij voorkeur in één adem genoemd ²³. Toen in datzelfde jaar 1332 de graaf een mandement richtte tot zijn Veurnse baljuw, was het de crichouder van Veurne die antwoord gaf en zichzelf bij de graaf aandienende als „liutenans de vo bailliu de Furnes” ²⁴.

Het spreekt vanzelf dat een zo modern ambtenaar zijn oorsprong vond in een landsheerlijke schepping, die — in het licht van wat wij weten over de schepping der baljuwen — wel op zijn vroegst in de 12e eeuw kan hebben plaatsgevonden.

De oudst bekende vermelding van de *cricwardra* staat in de ontwerpkeurbrief voor de Brugse kasselrij van kort voor 1191 ²⁵. Voor de samenstellers van dit document was de crichouder een vertrouwde figuur. Ook hebben zij de moeite niet genomen het woord crichouder in hun latijn om te zetten. Reeds hier bespeurt men de moeilijkheid die de samenstellers van latijnse en later van franse oorkonden ondervonden om het dietse

²¹ De baljuw nam kwesties uit de hoge justitie, de crichouder kwesties uit de lage justitie in behandeling.

²² Zie bijvoorbeeld de baljuwsrekeningen van Veurne-ambacht, waarvan er enkele partiëel zijn uitgegeven door N. DE PAUW bij zijn uitgave van *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen getranslateert uut en Franssoyse in Duytscher tale bij Gerijt Potter van der Loo in de XV^e eeuw*, II, Gent 1900, 219-273, nr. 15 (ad 1382-1385).

²³ GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Furnes*, III, 87-140, nr. 29.

²⁴ A.R.A. Brussel, Trésor de Flandre, 2^e reeks, doos 4 (ad 1332 Jan. 26). De crichouders van het Brugse Vrije werden door de baljuw aangesteld (GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Franc*, II, 62, par. 15; ad 1266).

²⁵ WARNKÖNIG, *a.w.*, II, 1. Teil, Tübingen 1836, Urk., 83-91, nr. 45.

woordje crichouder in een andere taal weer te geven, en de neiging om het woord dan maar onvertaald te laten ²⁶. Natuurlijk heeft men meer dan eens gepoogd een eigen latijns woord te vinden voor „crichouder”, en de historicus vindt daarvan ook wel de neerslag in enkele documenten in de vorm van een vaag of van een omschrijvend woord. Vaag is het woord *judex* te Veurne in 1170 gebruikt, en dat allicht op de crichouder slaat ²⁷. Duidelijker is het woord *subcastellanus*, dat men in 1163 te Brugge aan de crichouder gaf ²⁸.

Verder kan men op deze weg niet komen. En men begrijpt ook waarom. De crichouder (immers een „moderne” ambtenaar) bestond nog niet lang, en men zocht nog naar een passende latijnse benaming, — een typisch verschijnsel bij nieuwe instellingen ²⁹. De één schreef *subcastellanus*, de andere wellicht *judex*, en een derde... *justitarius*.

Want, zeker nu wij de ouderdom van de crichouder kennen, staat niets ons meer in de weg om in de *justitarius* van de Veurnse keurbrief van 1125-1147 een crichouder te zien. Dat deze keurbrief hem de vage

²⁶ Zo liet de graaf van Vlaanderen het crichouderambt in een franstalige oorkonde van 1396 noemen *l'office de le crique* (A.R.A. Brussel, Trésor de Flandre, 1^e reeks, nr. 907). Uit deze oorkonde blijkt overigens nogmaals de niet-erfelijkheid van het crichouderambt.

²⁷ F. VAN DE PUTTE en C. CARTON, *Cronica et cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis*, Brugis 1849, 92. Wie zou men hiermee anders hebben aangeduid? Veurne-ambacht behoefde geen praebaljuw.

²⁸ A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, I, Bruxelles 1898, 95, nr. 93. De *subcastellanus* van de Brugse kasselrij was natuurlijk een ondergeschikte ambtenaar, echter ook weer niet zo ondergeschikt als de locale ammannetjes en schoutjes van die kasselrij. Deze laatsten waren namelijk zeer ondergeschikte en bovendien locale ambtenaren (KOCH, *a.w.*, 125-129) die in het latijn trouwens hun vaste naam hadden: *preco* en *scultetus*. Alleen de crichouder stond tussen deze locale ambtenaren en de burggraaf (later de baljuw) als centrale ambtenaar in.

²⁹ Men heeft hiervan voorbeelden te over. Men neme alleen al het voorbeeld der Vlaamse baljuwen.

naam *justitiarius* meegeeft, hoeft zelfs niet alleen zijn reden te vinden in de nieuwheid van de instelling. De keurbrief van 1125-1147 gold, behalve voor Veurne-ambacht, ook voor de Ambachten van Borborg en Bergen, waar met het woord *justitiarius* de burggraaf en niet een crichouder bedoeld werd³⁰. Men kan dan juist dat vage woord *justitiarius* gebruikt hebben, om daaronder twee ambtenaren van verschillend maaksel te vangen: de burggraven van Borborg en Bergen (*castellani*) en de crichouder van Veurne-ambacht (*justitiarius, judex* enz.).

Maar hoe dan ook, het is nu wel duidelijk dat, toen Nieuwpoort in 1163 een keurbrief ontving, de graaf in Veurne-ambacht (het territoir waartoe ook Nieuwpoort behoorde) beschikte over een moderne ambtenaar met uitgebreide lage bevoegdheden: de crichouder of *justitiarius*.

Die bevoegdheden waren ruim voldoende om de schepenbank van Nieuwpoort met haar lage jurisdictie (meer bezat zij niet³¹) voor te zitten, en het gerechtelijk organisme van het nieuwe stadje in gang te zetten en te houden. Wie anders kan de graaf dan als zijn ambtenaar te Nieuwpoort hebben aangesteld dan juist de crichouder of *justitiarius* van het gebied waartoe Nieuw-

³⁰ Over de burggraven van Borborg en Bergen en hun bevoegdheden: KOCH, *a.w.*, 87 noot 8, en 88-94. Deze bevoegdheden waren gelijk aan die van de Veurnse crichouder, uitgebreider dus dan die van de Veurnse burggraaf.

³¹ Dit blijkt afdoende uit een oorkonde van 1284 over het verschil in competentie tussen de schepenbank van Nieuwpoort en het centrale keurherencollege van Veurne (GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Furnes*, III, 70, nr. 19; zie hierover nog KOCH, *a.w.*, 91). In het licht van deze oorkonde wordt trouwens ook de Nieuwpoortse keur van 1163 in dit opzicht welsprekend. Boetebedragen boven drie pond, of daaraan gelijkgestelde straffen, worden er niet in genoemd. De keur uit precies hetzelfde jaar voor de stad Atrecht kent daarentegen geldboeten tot en met zestig pond. Drie pond was sedert die tijd het plafond van de lage of van de middelbare justitie, zestig pond het maximale plafond van de hoge justitie.

poort behoorde. Is het dan nog nodig te doen opmerken dat de Nieuwpoortse keurbrief van 1163 — geïnspireerd trouwens door de keurbrief voor Veurne-ambacht³² — de grafelijke ambtenaar die te Nieuwpoort moest optreden, *justitiarius* noemt?

In 1174-1175 werd de baljuw als algemeen geldende instelling in Vlaanderen ingevoerd³³. Ook Veurne-ambacht kreeg zijn baljuw, in een document uit het jaar 1219 voor het eerst genoemd³⁴. Deze baljuw — in Veurne-ambacht lange tijd een ambtenaar zonder bijbehorend landgerecht³⁵ — had natuurlijk ook te Nieuwpoort zeggenschap. Het lag geheel in de rede dat Nieuwpoort weldra een poortbaljuw zou ontvangen. Heeft Nieuwpoort echter ooit ook een eigen crichouder gehad³⁶? In elk geval was men ook weer niet zo mal om Nieuwpoort, een stad met slechts lage jurisdictie, blijvend te laten beschikken over èn een poortbaljuw èn een „poort”crichouder³⁷. Het betrof hier geen leenambten, zodat men gemakkelijk één ambtenaar met beide functies kon belasten, — en dan natuurlijk onder de naam „baljuw”. Een zeker, overigens welgepast gevoel van eigenwaarde zal de Nieuwpoortenaars ook toen wel niet hebben ontbroken...

³² Hierop wees ook DEGRYSE, *a.w.*, 133.

³³ KOCH, *a.w.*, 205.

³⁴ [F. VAN DE PUTTE,] *Cronica et cartularium monasterii de Dunis*, Brugis 1864, 362, nr. 274.

³⁵ GANSHOF, *a.w.*, 17-21; KOCH, *a.w.*, 178. Veel later kreeg het leenhof de functie van een landgerecht (vgl. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Furnes*, III, 302 boven).

³⁶ Tot in 1323 woonde er te Nieuwpoort een zekere Jehan le Crichoudre (H. PIRENNE, *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, Bruxelles 1900, 151). Deze tekst op zichzelf zegt niets.

³⁷ O.m. voor waterstaatszaken bleef Nieuwpoort ressorteren onder de ambachtsorganen. Aldus behield de crichouder van Veurne-ambacht enige zeggenschap te Nieuwpoort (Brugge, Groot Seminarie, archief van Ter Duinen en Ter Doest, ongenummerde rekeningen van het bestuur van de watering van Veurne-Ambacht, 1448 Oct. 13 en Nov. 2; 1449 Jan. 13).

Uit het voorgaande tekent zich een conclusie af van meer algemene strekking : de baljuw was niet de enige en ook niet de eerste ambtenaar, uit de modernisering van het corps van Vlaamse ambtenaren voortgekomen. Weliswaar kwam de crichouder slechts voor in twee Vlaamse kasselrijen — in de meeste gevallen was er voor hem geen plaats — en treedt hij dus op het forum der geschiedenis niet zo op de voorgrond, toch vertoont hij, evengoed als de baljuw, de kenmerken van een „modern” ambtenaar : afzetbaar en, als gerechtelijke, niet-militaire agent, gespecialiseerd³⁸. Zijn rechterlijke en bestuurlijke competentie was gelijk aan die van de schout, de schout van de categorie ondergeschikte ambtenaren met volle lage jurisdictie. Over de datum van zijn geboorte verkeren wij in het onzekere. Wel zal hij eerder in het tweede dan in het eerste kwart der 12e eeuw zijn ontstaan. Dit ontstaan valt samen of staat in verband met de schepping door de Vlaamse graaf van de colleges der keurheren tussen 1125 en 1147. De keurheren vormden het prototype van het leenhof zoals dat door graaf Filips van de Elzas als ordinaris-gerecht zou worden geïnstalleerd. Zo ook vond de baljuw, de maner bij uitstek van dit leenhof, in zekere zin een voorloper in de crichouder³⁹. De crichouder had namelijk veel weg van een lage baljuw.

A. C. F. KOCH.

³⁸ Ten onrechte rangschikt dr. Nowé (*a.w.*, 239) hem bij de „officiers d'ancien style”. Vgl. hiervóór noot 20. Dr. Nowé geeft op blz. 96 een interessant voorbeeld van een ambtenaar die achtereenvolgens kastelein van de grafelijke residentie te Nieppe (1349), *crichouder* van Veurne (1350), baljuw van Veurne (1351), ruwaard van Biervliet (1358), kastelein van Rupelmonde (1361) en baljuw van Bergen (1363) was.

³⁹ De bevoegdheden van het college der keurheren waren beperkter dan die van het leenhof als ordinaris-gerecht. De keurheren kwamen slechts in enkele ambachten en heerlijkheden voor. Alleen in Veurne-ambacht trof men en crichouder en keurheren aan.